

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма

**«Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти.
5-6 класи (інтегрований курс)»
для закладів загальної середньої освіти**

**(авт. Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А.,
Мудрий М.М., Селіваненко В.В.)**

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»

(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)

I

Модельна навчальна програма інтегрованого пропедевтичного курсу **«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти»** спрямована на реалізацію ідей концепції Нової української школи та визначає орієнтовну послідовність досягнення зафіксованих у Державному стандарті базової середньої освіти обов'язкових, загальних і конкретних освітніх результатів відповідно до визначених орієнтирів для оцінювання з історичної та громадянської освіти для адаптаційного циклу учнів 5-6 класів.

Модельна навчальна програма спрямована на досягнення **мети базової середньої освіти**, яка передбачає розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Пропонована модельна навчальна програма сприяє реалізації **мети громадянської та історичної освітньої галузі**: розвиток особистості учня завдяки оволодінню громадянською, історичною та іншими ключовими та предметними компетентностями, формування ідентичності громадянина України та активної громадянської позиції здобувача/ здобувачки освіти через набуття соціального досвіду, осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, світовими, українськими та локальними процесами на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини.

Мета і завдання курсу

Метою інтегрованого пропедевтичного курсу «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти» є розвиток і підтримка пізнавального й емоційного інтересу молодших підлітків до світу, минувшини та сучасності, самих себе як представників громади, народу, українського суспільства. Оволодіння елементарними знаннями про ідентичність, суспільні взаємовідносини, про минуле та процес історичного пізнання має допомогти учням 5-6 класів засвоїти потрібні поняття, ознайомитися з фактами,

поглибити вміння працювати з інформацією та сформувати з допомогою дорослих і однолітків власне ставлення до світу, який їх оточує.

Пропонована програма впроваджує внутрішньогалузеву інтеграцію громадянської та історичної освітньої галузі з поєднанням змісту та освітніх можливостей історії України, всесвітньої історії та громадянської освіти. *Завдання* курсу завдяки структуризації змісту навчального матеріалу підпорядковуються зазначеним у Державному стандарті базової середньої освіти *обов'язковим результатам навчання*:

1. Історико-хронологічне мислення, орієнтація в історичному часі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявлення змін і тяглості у житті суспільства.
2. Геопросторове мислення, орієнтація в соціально-історичному просторі, виявлення взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і довкілля.
3. Критичне мислення, робота з різними джерелами соціальної та історичної інформації та формулювання історично обґрунтованих питань.
4. Системне мислення, виявлення взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовпливів історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміння множинності трактувань минулого і сучасного та зіставлення їхніх інтерпретацій.
5. Плекання власної гідності, діяльність з опорою на власні права і свободи, повага прав і гідності інших осіб, толерантність, протидія виявам дискримінації та нерівного ставлення до особистості.
6. Дотримання демократичних принципів, конструктивна взаємодія з друзями, шкільною спільнотою, місцевою громадою і суспільством загалом, долучення до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем.

Зазначені *обов'язкові результати навчання* є спільними для усього циклу базової середньої освіти, отже освітній процес згідно з програмою передбачає поступове, з наростанням обсягу і складності навчального матеріалу, наближення учнів до здобуття *загальних і конкретних навчальних*

результатів, передбачених Стандартом базової освіти та прописаних у ньому орієнтирів для оцінювання.

Відповідно до Стандарту базової освіти, 5-6 клас є адаптаційним періодом — перехідним етапом від початкової до базової освіти. Така структура диктує інтегрований підхід до формування програми. Дана програма пропонує дворічний пропедевтичний курс, який має стати основою для формування елементарних знань про сучасне, минуле та майбутнє як невід’ємних складових суспільного життя, що оточує молодших підлітків. Інтегрований курс сприяє формуванню в учнів комплексного бачення єдності локального, національного та глобального вимірів суспільного життя. Отримані під час його опанування знання та вміння мають стати фундаментом для подальшого ґрунтовного вивчення історії та громадянознавства у наступному циклі базової освіти та у старшій школі.

Програма ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як гідність і повага до особистості, ідентичність, цілісний світогляд, гармонійний розвиток і радість пізнання, добротність, співпраця, самостійність, плекання любові до рідного краю, української культури, активна громадянська позиція. У світоглядному плані зміст програми зорієнтований на розгортання перед учнями широких перспектив і можливостей пізнання себе і навколишнього (близького і далекого) світу. Методологічним підґрунтям, покладеним в основу змісту МНП, є розуміння єдності та взаємозалежності минулого, теперішнього і майбутнього на локальному, національному та світовому рівні. Методологічними засадами структури МНП та відбору змістових ліній, так само, як і в ДСБСО для ГЮ, є принцип історичної антропології та багатоаспектність викладу полікультурної історії України з її соціально-економічними та політичними складниками на відповідному віковому рівні.

Програма спрямована на формування **наскрізних** в усіх ключових компетентностях **умінь**: читання з розумінням, висловлення власної думки усно та письмово, критичне та системне мислення, творче продукування нових ідей, логічне обґрунтування позиції, ініціативність, розв’язання проблем, ухвалення рішень, розуміння ризиків, співпраця з іншими.

Компетентнісний потенціал інтегрованого пропедевтичного курсу «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти» відповідає *компетентнісному потенціалу освітньої галузі громадянської та історичної освіти*, який передбачає формування відповідних *вмінь і ставлень з*

оволодіння державною мовою, розвиток математичної, екологічної, підприємницької, соціальної та культурної компетентності, здатність розуміти взаємозв'язок суспільства та природи і роль технічного прогресу, інтерес до інноваційності та бажання вчитися впродовж життя. Це включає здатність перетворювати джерельну інформацію з однієї форми на іншу (текст, графіка, таблиця, схема тощо) та використовувати її у поясненнях; використовувати смислові зв'язки між фрагментами даних та джерелами різних видів; пояснювати та оцінювати взаємодію природного середовища та життя людини в різні історичні періоди; виявляти зміст, значення, вплив технологій, технічних винаходів і наукових досягнень на перебіг історичних подій, явищ і процесів. Програма курсу побудована так, що за умови правильної організації освітнього процесу учні зможуть визначати ризики та наслідки впливу людини на природне середовище, використовувати цифрові технології для пошуку потрібної історичної та соціальної інформації, її добору, перевірки, впорядкування та поширення; використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого, осмислювати твори мистецтва в історичному контексті; зіставляти культури, їхні цінності, традиції, спосіб життя; ідентифікувати себе як члена різних спільнот, громадянина/ громадянку України; формулювати та відстоювати у дискусії власні погляди та переконання, конструктивно спілкуватися на різноманітні суспільно актуальні та історичні теми; знаходити історичні приклади розв'язання суперечностей і конфліктів; працювати в групі, досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю з людьми з відмінними ідеями та цінностями, використовуючи власний та чужий, зокрема взятий з історії, досвід; виявляти вплив належності до різних спільнот і зовнішніх чинників формування його/ її поглядів і переконань; визначати та пояснювати, що для учня означає належність до соціокультурної спільноти; планувати, організовувати, реалізовувати індивідуальні чи командні проєкти, оцінювати їхню ефективність, представляти результати.

II

Принципи побудови програми

Навчальна модельна програма інтегрованого пропедевтичного курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» побудована на

принципах єдності навчання і виховання, науковості і доступності, збалансованості і послідовності, суб'єктності та гуманізму.

Зміст курсу є не лише предметом, а й засобом навчання, оскільки передбачає пояснення різних суспільних та історичних явищ на різних прикладах, процес пошуку відповідей на питання про себе та світ довкола.

Відбір сюжетів, що ілюструють ті чи інші теми, пропонується *на засадах багатоаспектності* викладу й показу минулого та сучасного життя українців і може бути варіативним згідно з принципом академічної свободи педагога. Програма дає вчителю можливість утілювати на її основі власні педагогічні задуми як щодо змістового наповнення, так і щодо видів навчальної діяльності та розподілу навчального часу. Змістове наповнення курсу вчитель створює відповідно до наявного краєзнавчого матеріалу, зацікавлень школярів, можливості доступу до цифрових ресурсів, а також педагогічного задуму. Водночас запропонований модельною програмою відбір навчального матеріалу створює для учнів 5 і 6 класу можливість розвинути отримані у початковій школі вміння та навички, набути знання та вміння вищого порівняно з початковою школою порядку та сформувати відповідні компетентності.

Пріоритетами у запропонованій модельній програмі є інтеграція знань про минуле й сучасне українського суспільства та формування суспільно свідомого учнівства з виразним рівнем ціннісної орієнтації у своїх діях на основі прикладів з історії України та досягнень історичної науки та суспільствознавства.

Громадянознавчий компонент галузі реалізується у програмі через пізнання та утвердження цінностей поваги до гідності людини, її прав і свобод, залучення учнівства до усвідомленої суспільно значущої діяльності та оволодіння на відповідному віку рівні ключовими поняттями, які визначають зміст громадянської освіти. Реалізація відповідного компонента відбувається з використанням історичних прикладів становлення державних та громадянських ідей та інституцій. Усі види навчальної діяльності, що стосуються вивчення практик суспільної діяльності, передбачають їхнє опанування на прикладі України у широкому історичному контексті.

Концепція курсу побудована на розгортанні погляду дитини від свого «Я» у малих спільнотах, таких як школа, місцева громада тощо, до розуміння особливостей великих спільнот, якими є Україна та світ, з їх особливостями у часі та просторі.

Історичний компонент галузі реалізований у програмі як формування уявлень і початкових знань про особливості історичного пізнання як окремої діяльності людини, про інструменти та способи, за допомогою яких створюється та зберігається суспільно-історична інформація. Звернення до історії у кожній із запропонованих тем має сприяти розумінню учнями минулого як феномену, який присутній у сучасному та впливає на нього. Завданням історичного компоненту інтегрованого курсу є оволодіння учнями на елементарному рівні такими поняттями і категоріями історії, як історичний факт, історичне джерело, людина як дієвий суб'єкт, історичний час і простір, взаємовплив теперішнього і минулого.

Структура модельної програми

Програма, окрім вступної частини та прикінцевих положень, містить таблицю з трьох колонок. Перша колонка пропонує перелік очікуваних результатів навчання, сформульованих на основі запропонованих Державним стандартом базової середньої освіти *орієнтирів для оцінювання* досягнення учнями 5 і 6 класу *конкретних, загальних та обов'язкових* освітніх результатів. На відміну від ДСБСО, цей перелік не використовує індекси, однак сформований за порядком подачі цих *орієнтирів* у Стандарті. Друга колонка програми описує пропонований зміст, на основі опрацювання якого можна досягнути зазначених результатів навчання. У третій колонці наведено види навчальної діяльності, які подаються як орієнтовні для планування та організації освітнього процесу в класі та поза межами класного приміщення.

Програма для 5 класу розподіляється на дві частини/ розділи, внутрішньо пов'язані між собою: **«Спільноти, в яких я живу»** та **«Моя країна – Україна»**, зміст яких розгортається від розуміння себе як особистості та представника/ представниці громади до усвідомлення простору України як багатокультурної спільноти у часі та просторі.

Матеріал для 6 класу представлений двома розділами: **«Що таке історія та як її вивчають»** і **«Як історія пов'язана з теперішнім і майбутнім»**, які більше зорієнтовані на пропедевтику історії як галузі знань у її предметному та хронологічно-просторовому вимірі та ознайомлення з культурною спадщиною, навколишнім історико-культурним середовищем у локальному та національному вимірі. Історія України є домінуючою в усіх сюжетах

інтегрованого курсу, оволодіння яким дозволить учням адаптивного циклу базової середньої освіти отримати фундамент для подальшого навчання.

Для кожного класу передбачені *уроки вступу*, які мають актуалізувати отримані раніше знання, а також *уроки узагальнення* з прописаними рекомендаціями щодо акцентів змісту та видів діяльності.

Перевагою даної програми є *варіативність використання навчального часу*. Відведена в Типовій освітній програмі кількість годин є суттєво більшою за кількість змістових тем, пропонованих програмою. Розподіл навчальних годин здійснюється вчителем самостійно, виходячи з можливостей навчального плану школи з урахуванням особливостей учнів класу та власної педагогічної моделі навчання, для поглиблення вивчення тих чи інших тем, урізноманітнення форм освітнього процесу, узагальнення та тематичного оцінювання відповідно до навчального матеріалу та процесу досягнення тих чи інших освітніх результатів і *орієнтирів для оцінювання* згідно з Державним стандартом базової середньої освіти. У програмі закладена можливість виділяти час для глибшого опанування теми чи реалізації власних навчальних ініціатив — проєктної діяльності, організації мандрівок та екскурсій, позакласних заходів тощо.

Розділи програми інтегрованого пропедевтичного курсу об'єднані зазначеними у ДСБСО змістовими лініями «Людина і суспільство», «Людина і світ матеріальних речей», «Людина і природа», «Людина і світ уявлень та ідей», «Людина і влада». Розподіл змісту за вказаними змістовими лініями наведений у таблиці. Він не є суворо пропорційним і залежить від теми та вікових можливостей учнів. Наведені змістові лінії освітньої галузі ГЮ вповні реалізуються усім періодом базової середньої освіти.

Розподіл тем за змістовими лініями ГЮ Державного стандарту базової освіти для адаптаційного циклу 5-6 класу

Назва змістової лінії	Теми програми інтегрованого курсу, в яких потенційно розкривається змістова лінія
Людина і природа	Якими людські спільноти були в минулому та є тепер. Історико-етнографічні регіони України. Заняття, звичаї і традиції українців у минулому і

	тепер. Роль простору в розумінні минулого і сучасного світу. Вплив простору на організацію суспільства. Історія як єдність тяглості й змінності. Багатоманітність і єдність сучасного світу
Людина і суспільство	«Я» та «інші». Що таке спільнота і приналежність до неї. Що об'єднує людей у спільноти та якими вони бувають. Якими людські спільноти були в минулому та є тепер. Життя в громаді. Приватний і публічний простори людини. Поява назви «Україна». Історична топоніміка України. Як людина включена в історію.
Людина і влада	Україна на мапі в минулому і тепер. Україна багатокультурна. Що сьогодні означає бути громадянином України. Україна в історично-просторовій ретроспективі.
Людина і світ матеріальних речей	Що таке сучасний світ і чим він відрізняється від світу минулого. Як історики дізнаються про минуле. Де зберігаються свідчення минулого. Історія, яка нас оточує. Багатоманітність і єдність сучасного світу.
Людина і світ уявлень та ідей	«Я» та «інші». Що таке спільнота і приналежність до неї. Поява назви «Україна». Історична топоніміка України. Україна на мапі в минулому і тепер. Що таке сучасний світ і чим він відрізняється від світу минулого. Що таке минуле та хто і як його вивчає. Історичний час як основа розуміння минулого. Роль простору в розумінні минулого і сучасного світу. Як історики дізнаються про минуле. Історія, яка нас оточує. Як людина включена в історію. Історія як єдність тяглості й змінності. Україна в історично-просторовій ретроспективі. Багатоманітність і єдність сучасного світу.

Особливості організації освітнього процесу

Програма орієнтує вчителя і учнів на діяльнісну, практично-орієнтовану модель навчання, яка дозволяє реалізувати особистісно-орієнтований та компетентнісний підхід. Запорукою досягнення учнями загальних і конкретних навчальних результатів є використання вчителем усіх можливостей змісту та відповідних навчальних матеріалів: усних і друкованих текстів, візуальних джерел, графічного та мультимедійного компоненту тощо. Умовою успішного оволодіння програмою є сформована у початковій школі читацька та мовленнєва компетентність учнів, подальший розвиток яких уможлиблюється запропонованими різноманітними видами навчальної діяльності. Для глибшого засвоєння матеріалу та відпрацювання вмінь деякі теми повторюються в іншому аспекті та з іншими навчальними задачами.

Невід'ємною складовою програми є проведення практичних занять, симуляцій, рольових ігор тощо. Надзвичайно важливою для досягнення усіх результатів громадянського компоненту програми є організація освітнього процесу/ уроків поза межами класного приміщення: відвідування музеїв, архівів, бібліотеки, місць пам'яті, участь у діяльності органів учнівського самоврядування, а також вся організація шкільного середовища на засадах демократії та поваги до гідності і прав людини усіх учасників освітнього процесу.

Підбір навчального матеріалу може не обмежуватися сторінками підручника, вчитель має повну академічну свободу використовувати будь-які доречні й доцільні освітні ресурси, які дозволяють учням досягнути зазначених навчальних результатів.

Програма пропонується як самодостатній освітній продукт для досягнення запланованих Державним стандартом результатів галузі громадянської та історичної освіти. Водночас частина очікуваних освітніх результатів задля опанування громадянської компетентності, яка є ключовою для усієї загальної середньої освіти, може бути досягнута завдяки відповідній організації освітнього середовища, культурі школи як організації зі взаємною повагою до усіх учасників освітнього процесу і взаємною відповідальністю, створенню атмосфери недискримінації та гармонійних стосунків, комунікаційної культури оточуючих дитину дорослих, організацією позаурочної діяльності тощо. Серед очікуваних освітніх результатів є також загальнонавчальні, які досягаються наскрізно в межах громадянської та

історичної галузі, а також загалом усім освітнім процесом у школі. Зокрема, ідеться про наступні очікувані результати: добирає інформацію за заданими критеріями; використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів; виокремлює основне і другорядне в тексті; пояснює і доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; формулює питання різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел; розрізняє факт і судження в запропонованому тексті/ медіатексті; послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури; поводить з повагою до гідності інших осіб; обґрунтовує користь обміну досвідом та взаємонавчання; пояснює значення освіти в житті людини; адаптує свою поведінку до нових ситуацій, зважаючи на набутий досвід; гнучко та конструктивно взаємодіє з новими людьми, адаптується до нових місць та ситуацій; визначає негативні емоції та застосовує способи їх опановування та реакції на них; визнає відповідальність за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи до неможливості реалізації їх прав; взаємодіє з людьми з відмінними ідеями та цінностями; визначає, що влаштовує/ не влаштовує в знайомому оточенні; пропонує, як можна змінити те, що його не влаштовує; бере до уваги і зважає у власній поведінці на інтереси класної та інших спільнот, до яких належить; визначає способи власної співучасті в житті класу/ закладу освіти/ родини/ місцевої спільноти; критично осмислює ризики, пов'язані із шкодою для навколишнього середовища; спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах; емоційно долучається до заходів, які спрямовані на утвердження цінності незалежності і територіальної цілісності України; бере до уваги зміни, оцінює їх ризики та переваги для власного життя та життя спільноти.

Основна частина

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
5 КЛАС		
Розділ І. Спільноти, у яких я живу.		
І. Вступ. Повторення та актуалізація знань із початкової школи.		
<p>Обґрунтовує унікальність та неповторність кожної людини; детально описує та характеризує в цілому себе та інших осіб за різними ознаками (інтереси, світогляд тощо); розповідає про звичаї у різних спільнотах: уподобання у їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо.</p>	<p>Що я знаю про себе, Україну і світ. Повторення основних громадянознавчих та історичних положень курсу «Я досліджую світ».</p>	<p>Коментоване читання тексту, за наявності перегляд і обговорення відео за результатами курсу «Я досліджую світ». Самопредставлення учнів у групі (з наголосом на інтересах, світогляді, уподобаннях). Створення за допомогою вчителя малюнка-асоціативного куца з поняттями, вивченими в курсі «Я досліджую світ».</p>
ІІ. «Я» та «інші». Що таке спільнота й приналежність до неї.		
<p>Розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними; детально описує та характеризує в цілому себе та інших осіб за різними ознаками (інтереси, світогляд</p>	<p>Хто такі «Я» та «інші». У чому ми різні. Що таке рівність і чому вона важлива. Хто «Я»? Чим я подібний(-а) до інших та чим відрізняюся. Що таке гідність. Що таке рівність і як вона</p>	<p>Читання і обговорення тексту/ перегляд медіапродуктів про людські спільноти рідного краю, України та світу в минулому та тепер. Створення асоціативної схеми зв'язків свого «Я» з певними спільнотами. Моделювання за допомогою</p>

<p>тощо); описує соціокультурні практики різних спільнот, до яких належить, порівнює їх із іншими (вподобання у їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо); обґрунтовує унікальність та неповторність кожної людини;</p>	<p>досягається.</p>	<p>вчителя ситуації, спрямованої на отримання досвіду перебування у меншості/ більшості. Наведення за допомогою наданого вчителем матеріалу прикладів рівного і нерівного ставлення до людини, яка перебуває у меншості.</p>
<p>Детально описує та характеризує в цілому себе та інших осіб за різними ознаками (інтереси, світогляд тощо); пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю; наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому і сьогоденні; зіставляє культури, їх цінності, традиції, спосіб життя; аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися; переконує інших у перевагах поведінки, заснованої на повазі до</p>	<p>У чому полягає роль родини і громади в житті людини. Як утворюються родини. Що таке громада та з кого вона складається. Що таке взаємна турбота й відповідальність.</p>	<p>Обговорення у групах життєвих ситуацій, в яких мали місце порушення гідності людини, і спільне визначення поняття «гідність». Укладання переліку ключових слів, за допомогою яких пояснюються поняття «родина», «громада» та приналежність людини до родини і громади. Групове обговорення про важливість турботи в родині та колі друзів. Укладання переліку можливих спільних правил для громади. Створення ініціатив/ пропозицій (або «дерева рішень») щодо покращення правил, що діють у населеному пункті, задля підвищення якості життя, безпеки дітей і дорослих.</p>

<p>прав людини і поваги до гідності людини.</p>		
<p>III. Що об'єднує людей у спільноти та якими вони бувають.</p>		
<p>Наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини та природи; пояснює, як людина впливає на різні спільноти та державу своєю діяльністю; аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися.</p>	<p>Чому і як виникають спільноти/ громади. Як походження, місце проживання, заняття й погляди об'єднують людей.</p>	<p>Формулювання запитань до тексту; створення асоціативних схем на навчальному матеріалі теми. Укладання переліку ознак, які об'єднують людей у спільноти. Обговорення чинників, що впливають на розвиток спільнот/ громад. Наведення прикладів, як дотримання колективно встановлених правил пов'язане з безпекою та розвитком суспільства. Пояснення взаємозв'язку людини та спільноти за допомогою ключових слів, візуальних засобів.</p>
<p>Співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю.</p>	<p>«Велика» і «мала» батьківщина. Людство як велика спільнота. Що таке «рідний край», «батьківщина», «країна», «державна», «світ». Українці за межами України.</p>	<p>Практична робота з картою та з іншими джерелами інформації (розповіддю вчителя, текстом книжки тощо). Пояснення і наведення прикладів впливу людини на різні спільноти та державу своєю діяльністю (з минулого й сучасності). Укладання плану розповіді про рідний край/ батьківщину/ світ. Добір прикладів подій з минулого та сучасності, які вплинули на утвердження</p>

		<p>незалежності та територіальної цілісності України. Проведення дослідження у групах про свою батьківщину з представленням результату у вигляді медіапродукту, рекламного буклета, постера тощо.</p>
<p>IV. Якими людські спільноти були в минулому та є тепер.</p>		
<p>Формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні та в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства; виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах; описує і характеризує за певним алгоритмом пам'ятку природи, історії та культури.</p>	<p>Якими були перші людські спільноти. Перші об'єднання людей: родова община, територіальна (сусідська) община, плем'я.</p>	<p>Читання та обговорення тексту/ перегляд візуальних матеріалів про історично перші форми людських спільнот; формулювання запитань до тексту/ зображень. Виокремлення понять (ключових слів), які пояснюють вплив клімату, географічного розташування, доступу до природних ресурсів на спосіб ведення господарства, соціальний устрій. Укладання за допомогою вчителя таблиці можливих природних викликів і вірогідних способів реагування на них людини та спільноти. Використання пам'ятки історії/культури як ілюстрації способу життя людей у минулому. Створення логічної схеми з понять теми.</p>

<p>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи; наводить приклади і пояснює призначення об'єктів громадського простору в минулому і сучасності; описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі.</p>	<p>Села й міста в минулому і тепер. Чим відрізняються сучасні села й міста від тих, які були в минулому. Які зміни відбулися в житті людей. Тяглість і зміни в історії міст і сіл.</p>	<p>Пошук прикладів присутності минулого в сучасних селах і містах (топоніміка, архітектура й місця пам'яті, музейні експозиції, фольклор). Створення ілюстрацій, творчих робіт для пояснення впливу технічного прогресу на міста й села. Аналіз і обговорення тексту/ візуальних матеріалів/ музейної експозиції про вплив діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини та природи. Укладання плану розповіді про об'єкти громадського простору в минулому та сучасності.</p>
<p>V. Життя в громаді.</p>		
<p>Пояснює, чому і якими правами від народження наділена кожна людина; обговорює важливість поваги прав людини; аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися; переконує інших у перевагах поведінки,</p>	<p>Як виникають правила. Якими були правила співжиття в минулому і є тепер. Як і чому виникають правила. Чим правила відрізняються від прав. Закони як загальні правила. Приклади українських правил і законів з минулого.</p>	<p>Коментоване читання тексту або формулювання запитань до розповіді про виникнення та розвиток правил і законів. Укладання порівняльної таблиці про правила та права; підбір прикладів правил, що захищають права. Укладання усної розповіді про те, як відбувалося</p>

<p>заснованої на повазі до прав людини і поваги до гідності людини; пояснює значення громадсько-політичних понять (зокрема демократія, свобода, права, право/ закон) з допомогою вчителя.</p>		<p>перетворення звичаєвих правил на закони за поданим переліком ключових слів і понять теми. Добір аргументів за допомогою вчителя про значення для кожної людини/ дитини та суспільства дотримання правил, законів і захисту прав людини.</p>
<p>Аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися; переконує інших у перевагах поведінки, заснованої на повазі до прав людини і поваги до гідності людини; бере участь у виборах до органів самоврядування закладу освіти, аналізує та оцінює їх роботу; визначає способи власної співучасті в житті класу/ закладу освіти/ родини/ місцевої спільноти; пояснює вплив вчинків окремої людини на її найближче оточення, місцеву громаду, Україну та світ; аналізує правила та процедури закладу освіти з погляду дотримання прав людини (зокрема недискримінації) та поваги до гідності</p>	<p>Що таке влада і якою вона буває. Як взаємодіють влада і суспільство. Що таке «влада». Самоврядування. Рівність і гідність як основа взаємодії в суспільстві.</p>	<p>Створення асоціативних схем до понять «влада» і «самоврядування» (джерела та види влади). Аналіз запропонованого тексту/ медіапродукту про рівність і гідність для пояснення понять. Укладання за допомогою дорослих переліку питань, які повинні вирішувати органи шкільного самоврядування, місцевої та державної влади. Участь у плануванні, організації та проведенні заходів на користь класу, школи, місцевої громади (групові проекти). Написання листа друзям/ одноліткам в іншому регіоні, повідомлення у соціальних мережах про особливості правил і самоврядування у своїй школі.</p>

людини.		
VI. Приватний і публічний простори людини.		
<p>Дотримується вимог щодо непорушення особистого простору інших осіб; виявляє порушення права на особистий простір та протидіє цьому.</p>	<p>Як із часом змінювався приватний простір людини. Що є приватним простором людини. Яким було приватне життя в минулому і є тепер.</p>	<p>Обговорення тексту/ візуальних матеріалів про приватний простір людини в минулому та тепер; розрізнення цих просторів. Візуалізація поняття «особистий простір (приватність)». Укладання пам'ятки про правила невтручання у приватний простір (приватне життя); визначення значущості особистого простору для людини. Аналіз ситуацій щодо порушення/ непорушення права на особистий простір.</p>
<p>Пояснює відмінності між громадським та особистим простором; наводить приклади і пояснює призначення об'єктів громадського простору в минулому і сучасності; дотримується визначених правил і пропонує у разі потреби зміни до них під час організації подорожей для пізнання пам'яток історії та культури, туристичних об'єктів, а також для прогулянок і відпочинку; пояснює потребу</p>	<p>Що таке публічний простір. Як змінювалися публічні простори з часом. Яким був публічний простір у минулому та як він використовувався. Публічні простори сучасної людини. Школа як публічний простір.</p>	<p>Коментоване читання тексту про публічний простір людини. Порівняння громадського й особистого просторів людини (за запропонованими ознаками). Підбір зображень (у групах) із прикладами об'єктів громадського простору в минулому й тепер та визначення їхнього призначення. Дослідження та обговорення прикладів про потребу доступності громадського простору для людей з інвалідністю або</p>

<p>доступності громадського простору для людей з інвалідністю або маломобільних груп населення.</p>		<p>маломобільних груп населення.</p>
<p>VII. Урок узагальнення.</p>		
<p>Пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю; аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися; застосовує відповідні поняття в порівняльному описі історичних та сучасних дій та подій; наводить приклади змін у житті суспільства, пов'язаних із різними чинниками; пояснює їх вплив на людину, конкретні соціальні групи та суспільство в цілому в минулому та сьогоденні.</p>	<p>Як люди усвідомлювали себе в різні часи. Ставлення до себе та інших людей в минулому і тепер.</p>	<p>Малювання (під керівництвом учителя) схеми/ асоціативного куща про свою приналежність до різних спільнот. Симуляційна гра про створення правил для конкретної групи осіб в конкретній ситуації. Ранжування тем і понять розділу відповідно до особистого інтересу та розуміння користі. Створення ланцюжка понять, які розглядалися у першому семестрі. Укладання за наданими вчителем матеріалами та критеріями порівняльної таблиці про зміни у різних сферах суспільного життя.</p>
<p>Розділ II. Моя країна — Україна.</p>		
<p>VIII. Історична топоніміка України. Поява назви «Україна».</p>		
<p>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор,</p>	<p>Назва «Україна» впродовж століть. Перша письмова згадка слова «Україна». Звідки походило і що означало слово</p>	<p>Співвіднесення даних карти з іншими джерелами інформації (розповіддю вчителя, текстом книжки тощо). Визначення віддаленості в</p>

<p>соціальні практики тощо; визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства.</p>	<p>«Україна».</p>	<p>часі від сьогодення першої письмової згадки слова «Україна». Зіставлення джерел інформації (перші згадки слова «Україна») щодо достовірності та повноти. Укладання ланцюжка ключових слів для пояснення значення слова «Україна» у різні часи. Позначення на карті теренів, щодо яких вперше використано назву «Україна» в писемних джерелах.</p>
<p>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства.</p>	<p>Що таке історична топоніміка. Первинні знання з історичної топоніміки.</p>	<p>Мандрівка картою України, Європи, світу для збору інформації щодо історичної топоніміки. Підготовка в групах (парах) і презентація повідомлення за результатами дослідження топоніміки (походження назв, їхні зміни в історичному часі тощо). Робота зі словником іншомовних слів та довідково-енциклопедичними джерелами.</p>
<p>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо;</p>	<p>Історико-географічні назви як свідчення минулого. Історико-географічні назви рідного краю. Історія назви рідного міста/ села.</p>	<p>Самостійний пошук за заданими критеріями походження назв історико-географічних об'єктів рідного краю. Підготовка власного висловлення «Яку назву я би запропонував/-ла для нової</p>

<p>наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи.</p>		<p>вулиці і чому». Симуляція засідання історико-краєзнавчої комісії щодо надання назви новим вулицям, громадським місцям чи населеним пунктам. Відвідування краєзнавчого музею/ архіву/ органів місцевого врядування для укладання уявного туристичного буклету/ рекламного оголошення екскурсії рідним краєм.</p>
--	--	--

ІХ. Україна на карті в минулому і тепер.

<p>Виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення; зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти; визначає орієнтацію об'єктів відносно сторін світу, суб'єкта спостереження; визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; позначає розміщення об'єктів на карті,</p>	<p>Що таке «історична карта». Про що можна дізнатися з історичних карт. Як розуміти історичну карту. Континенти, Європа та Україна на карті.</p>	<p>Опис основних елементів історичної карти, пояснення їх значення. Створення елементів легенди уявної карти для позначення сталих і змінних об'єктів у історико-географічному просторі. Укладання за допомогою вчителя переліку чинників, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів).</p>
---	---	--

<p>прокладає уявні маршрути, визначає відстані.</p>		
<p>Розташовує події у хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; установлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо).</p>	<p>Як виглядала Україна на картах минулого. Територія України й історичний розвиток української державності. Сучасна карта України.</p>	<p>Окреслення за картами території України/ української держави в різні історичні періоди. Установлення історичної послідовності карт української держави у різні періоди. Формування простих і складних запитань до змісту теми. Укладання переліку ключових слів, які відображають історичний розвиток української державності. Укладання за допомогою вчителя таблиці співвідношення дат, імен історичних діячів і назв державних утворень України протягом історичних періодів.</p>
<p>Х. Історико-етнографічні регіони України.</p>		
<p>Виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення; зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо);</p>	<p>Які історико-географічні регіони є в Україні та як вони сформувалися. Що таке «мій край». Що таке «історико-географічний регіон». Приклади історико-географічних регіонів в Україні та світі.</p>	<p>Співвіднесення даних карти історико-географічних регіонів України з розповіддю вчителя. Коментоване читання тексту з історії рідного краю. Мандрівка (за картою) історико-географічними регіонами України (з прокладанням уявних маршрутів, визначенням</p>

<p>розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти; визначає орієнтацію об'єктів відносно сторін світу, суб'єкта спостереження; визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані.</p>		<p>відстаней). Командна гра/вікторина з виявлення правдивих і фейкових даних про історико-географічні регіони. Заповнення контурної карти України позначками про положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місць історичних подій.</p>
<p>Виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах; наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини та природи.</p>	<p>Якими є етнографічні особливості регіонів в Україні та що їх об'єднує. Що таке етнографія. Етнокультурні особливості регіонів України.</p>	<p>Добирання і перегляд етнографічних матеріалів, визначення змісту поняття «етнографія». Дослідження впливу географічного положення і природних умов на формування етнокультурних особливостей регіонів. Створення візуального представлення (малюнка, асоціативної схеми) свого та інших історико-етнографічних регіонів.</p>
<p>XI. Заняття, звичаї і традиції українців у минулому і тепер.</p>		
<p>Формулює запитання</p>	<p>Як із часом</p>	<p>Укладання переліку</p>

<p>щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства;</p>	<p>змінювалися заняття українців. Як і чому змінювалися заняття людей у селах і містах. Що впливає на вибір занять (професій) у сучасній Україні.</p>	<p>запитань щодо впливу тих чи інших подій на життя людей у селах і містах до запропонованого вчителем матеріалу. Використання в поясненнях інформації з різних джерел (текстів, відеоматеріалів, усних свідчень, музейних експозицій, власних спостережень). Укладання плану переказу усної розповіді вчителя/навчального тексту з використанням понять теми.</p>
<p>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо.</p>	<p>Що таке «традиція». Як у традиціях відображаються звичаї та обряди. Як традиційно-обрядова культура мешканців України відображає повсякденне життя людей у минулому. Як виникають нові традиції.</p>	<p>Використання пошукових систем для визначення поняття «традиція». Дослідження за наданою вчителем інструкцією матеріалів з топоніміки, лексики, фольклору, соціальних практик для ілюстрації проявів присутності минулого в сьогоденні. Підготовка звіту про дослідження. Мандрівка до історичного/етнографічного музею; формулювання запитань до змісту музейної експозиції. Написання листа однокласнику про найцікавіший експонат. Представлення особистих історій, пов'язаних із сімейними та шкільними традиціями.</p>
<p>ХІІ. Україна багатокультурна.</p>		

<p>Добирає інформацію за заданими критеріями; пояснює і доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; визначає риси/ ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; визначає тему та походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації; висловлює власне судження про культурне розмаїття та його цінність для суспільства, виявляє зацікавленість переконаннями інших людей.</p>	<p>Що таке «багатокультурність». Як культура об'єднує людей. Що таке «культура» і як вона твориться. Багатокультурність як суспільна цінність. Чому Україна — багатокультурна країна.</p>	<p>Використання пошукових систем для визначення поняття «культура». Наведення прикладів етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому й сьогодні на основі запропонованої інформації. Укладання асоціативної схеми поняття «багатокультурна країна». Зіставлення за визначеними критеріями прикладів культур, їхніх цінностей, традицій, способів життя. Висловлення власних суджень про культурне розмаїття та його цінність для суспільства.</p>
<p>Визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження;</p>	<p>Внесок українців у світову історію та культуру. Як Україна пов'язана з Європою та рештою світу. Відомі українці та вихідці з України.</p>	<p>Складання за допомогою карти маршруту уявної мандрівки по місцях історичних подій, пов'язаних з життям і творчістю видатних українців. Написання статті до уявного збірника про відомих українців та вихідців із України (на вибір) з використанням інформації з запропонованих джерел, зокрема текстів і відеоматеріалів, музейних експозицій. Порівняння однотипних</p>

<p>порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури і пояснює їх значення; описує і характеризує за певним алгоритмом пам'ятку природи, історії та культури.</p>		<p>пам'яток культури та формулювання висновку (узагальнюючих суджень). Групування культурно-історичних пам'яток, місць історичних подій відповідно до їхнього географічного розташування.</p>
<p>XIII. Що сьогодні означає бути громадянином України.</p>		
<p>Пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю; пояснює значення громадсько-політичних понять (зокрема демократія, свобода, права, право/ закон) з допомогою вчителя; застосовує відповідні поняття в порівняльному описі історичних та сучасних дій та подій; розрізняє повноваження органів влади і приватних осіб.</p>	<p>Якими є відносини людини і держави. Що їх пов'язує. Якими бувають держави. Становище людини в державі: підданство і громадянство.</p>	<p>Відбір фактів про вплив держави на суспільство (із запропонованого тексту чи розповіді вчителя). Формулювання переліку запитань щодо понять «держава» і «підданство/ громадянство». Створення ментальних карт і подальше обговорення в гурті, як людина впливає на різні спільноти й державу своєю діяльністю. Розгляд ситуацій, в яких держава має забезпечувати та захищати права людини.</p>
<p>Пояснює, як держава забезпечує реалізацію прав людини (зокрема дитини); називає порядок дій у випадку порушення прав дитини; обґрунтовує необхідність захищати права людини і громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина;</p>	<p>Що таке «права людини». Права людини як прояв рівності й гідності. Права дитини.</p>	<p>Коментоване читання тексту й укладання на його підставі переліку природних (від народження) прав людини. Робота з адаптованими документами (Загальна декларація прав людини, Конвенція про права дитини та ін.). Перегляд і обговорення візуальних джерел (відео, фото, демотиватори про</p>

<p>обґрунтовує небезпеку замовчування порушення прав людини; наводить приклади протидії порушенням прав людини.</p>		<p>права людини/ дитини). Створення творчих робіт із описом ситуацій щодо реалізації чи порушення прав людини/ дитини. Аналіз запропонованих ситуацій про те, як держава забезпечує реалізацію та захист прав людини (дитини). Рольова гра про дотримання власної гідності та поваги до гідності інших осіб. Створення виставки малюнків про права дітей.</p>
<p>Обґрунтовує необхідність захищати права людини й громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина; визнає відповідальність за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи до неможливості реалізації їх прав; аналізує правила та процедури закладу освіти з погляду дотримання прав людини (зокрема недискримінації) та поваги до гідності людини.</p>	<p>Що таке «демократія» і як вона пов'язана з правами людини. Що таке «демократія» і як її творити. Як пов'язані демократія та права людини.</p>	<p>Коментоване читання тексту й визначення на його підставі змісту поняття «демократія». Обговорення в групі, чому порушення прав людини, усунення етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття, а також замовчування фактів про такі дії, є небезпекою для демократії. Аналіз правил і процедур закладу освіти за запропонованими критеріями. Моделювання демократичних процедур (голосування, вибори, рівна участь, перебування у більшості/меншості тощо).</p>
<p>XIV. Урок узагальнення.</p>		
<p>Наводить приклади</p>	<p>Що ми дізналися про</p>	<p>Складання ментальної карти</p>

<p>історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними; пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю.</p>	<p>себе і про нашу країну. Україна як демократична держава.</p>	<p>до розділу (з використанням ключових слів і візуальних елементів). Написання уявного посту для соціальної мережі про цікаві місця України. Виконання групових проєктів «Україна — демократична держава» / «Наш історико-етнографічний регіон на мапі України в минулому та тепер» / «Ми творимо майбутнє нашого регіону».</p>
--	--	--

6 КЛАС

Розділ III. Що таке історія та як її вивчають.

I. Вступ. Що ми знаємо про суспільство та Україну.

<p>Добирає приклади, які розкривають поняття/терміни, що використовуються в межах теми; використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; пояснює, як людина впливає на різні</p>	<p>Актуалізація набутих знань і вмінь. Повторення основних громадянознавчих та історичних понять, сюжетів, дат, імен та ін.</p>	<p>Підбір асоціацій або зображень до історичних та громадянознавчих понять, вивчених у 5 класі. Створення колективного колажу з сюжетів, дат, імен, понять, які вивчалися в 5 класі.</p>
---	--	--

спільноти і державу своєю діяльністю.		
II. Що таке сучасний світ і чим він відрізняється від світу минулого.		
<p>Формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні та в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства; співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи.</p>	<p>Яким є сучасний світ. Головні риси сучасного глобального світу. Як світ представлений на географічних і політичних картах.</p>	<p>Визначення ознак, за якими сучасний світ відрізняється від минулого; ранжування чинників, які визначали ці зміни. Робота з діаграмами, схемами, таблицями, які розкривають риси сучасного світу: економіка, демографія, екологія/ кліматичні зміни та ін. Підбір зображень про вплив діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодію людини та природи. Пошук інформації та виступ із повідомленнями про ставлення людини до довкілля.</p>
<p>Виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); виявляє (за допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах.</p>	<p>Україна в сучасному глобальному світі. Україна як частина Європи та всього світу. Україна та міжнародні організації.</p>	<p>Укладання за допомогою вчителя або на основі тексту підручника, інших джерел схеми зв'язків України з іншими країнами світу. Співвіднесення даних карти з іншими джерелами інформації (розповіддю вчителя, текстом книжки тощо). Створення колажу про вплив чинників, що впливають на заняття людей, спосіб ведення</p>

		господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів). Добір інформації (із використанням пошукових систем) про участь України в міжнародних організаціях.
III. Що таке минуле та хто і як його вивчає.		
Визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми); визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства; висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій.	Історія як минуле і як розповідь про минуле. Чому вивчення минулого є важливим. Походження поняття «історія». Коли і як минуле стає історією.	Коментоване читання тексту й визначення на його підставі змісту поняття «історія». Підготовлення власного висловлення про важливість (потрібність) вивчення історії для розуміння сучасного світу. Наведення прикладів, як повсякденні речі стають частиною історії. Обговорення в групі, чому деякі вчинки стають історичними. Робота над незакінченими реченнями про можливий перебіг історичних подій.
Добирає приклади, які розкривають поняття/терміни, що використовуються в межах теми; формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного	Хто вивчає минуле. Які науки допомагають історикам. Хто такі історики, археологи й архівісти. Хто допомагає історикам вивчати минуле.	Добирання прикладів, які розкривають заняття істориків. Укладання переліку спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, дослідження етимології їх назв. Підготовка запитань для інтерв'ю та можливої зустрічі з фахівцями з

<p>досвіду; виявляє розбіжності в тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах.</p>		<p>історичних дисциплін. Екскурсія (реальна чи віртуальна) на розкопки, до реставраторів, реконструкторів і т.ін. Створення графічної візуалізації за алгоритмом (схеми, графіки, інфографіка) про те, чим займаються історики.</p>
<p>Пояснює зв'язок між подіями, виявляє і розрізняє з допомогою вчителя причини і приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів; формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства.</p>	<p>Що вивчають і про кого пишуть історики. Історичні факти в розумінні істориків. Людина і групи людей як об'єкти інтересу істориків.</p>	<p>Ознайомлення з електронним бібліотечним каталогом (за пошуковим словом «історія»); розмова про тематику історичних праць. Визначення поняття «історичний факт». Укладання порівняльної таблиці про різницю між історичним подіями, явищами і процесами на вибраних прикладах. Визначення причин і приводів, результатів і наслідків вибраних історичних подій, укладання графічної схеми. Симуляція роботи історика (укладення історичної/ історико-біографічної довідки на основі кількох запропонованих джерел).</p>
<p>IV. Історичний час як основа розуміння минулого.</p>		
<p>Пояснює різницю між одиницями вимірювання історичного часу і співвідносить їх (рік —</p>	<p>Вивчення минулого як занурення в час. Уявлення про час у різних народів.</p>	<p>Визначення одиниць вимірювання історичного часу (рік, століття, тисячоліття).</p>

<p>століття — тисячоліття); розрізняє системи літочислення, пояснює їх на прикладах; установлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; встановлює одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх віддаленість одних від одних (у межах теми, з допомогою вчителя).</p>	<p>Лінійний і циклічний час.</p>	<p>Порівняння систем літочислення в різних народів і в історичній ретроспективі, пояснення їх на прикладах. Створення лінії часу; встановлення тривалості історичних подій та їх віддаленості одних від одних (на вже відомих прикладах).</p>
<p>Розташовує події у хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; установлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; встановлює одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх віддаленість одних від одних (у межах теми, з допомогою вчителя).</p>	<p>Лінія часу для людини, родини, народу, людства. Хронологія і синхронність. Україна на шкалі історичного часу.</p>	<p>Використання лінії часу для встановлення послідовності історичних подій. Розташування ключових подій української історії на лінії часу. Порівняння подій української та світової історії; укладення синхроністичної таблиці. Складання задач на знання хронології/ визначення тривалості подій.</p>
<p>V. Роль простору в розумінні минулого і сучасного світу.</p>		
<p>Зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки</p>	<p>Що таке історико-географічний простір. Як змінювалися уявлення про простір упродовж історії.</p>	<p>Ознайомлення з історією картографії. Порівняння уявлень про простір на основі картографічної інформації різних історичних періодів. Співвіднесення даних карти</p>

<p>тощо); позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані.</p>		<p>з іншими джерелами інформації (розповіддю вчителя, текстом книжки тощо). Пояснення умовних позначень на картах, укладання розповіді про зображене на карті за допомогою елементів карти та її легенди.</p>
<p>Розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни та наводить приклади впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому; визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи.</p>	<p>Освоєння людиною простору. Заселення Землі людьми. Освоєння людиною простору та її вплив на навколишнє середовище.</p>	<p>Читання тексту/ перегляд зображень і встановлення етапів появи людини, первісних форм співжиття і господарювання. Визначення за картою основних стоянок та пам'яток первісних людей (зокрема на території України). Укладання розповіді про освоєння людиною простору за допомогою зображень/ моделей артефактів, археологічних знахідок. Моделювання ситуацій щодо взаємодії первісних людей у спільнотах і з навколишнім природним середовищем.</p>
<p>VI. Вплив простору на організацію суспільства.</p>		
<p>Виявляє чинники, що впливають на заняття</p>	<p>Як ландшафт впливав і впливає на</p>	<p>Створення опису та замальовок (малюнки,</p>

<p>людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах; наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи.</p>	<p>різні суспільства. Осілі, кочові, гірські та рівнинні культури. Ландшафт України та його вплив на заняття українців.</p>	<p>колажі, аплікації, анімації) з життя осілих і кочових народів, життя людей у горах і на рівнинах. Встановлення залежності між географічним розташуванням, кліматом, наявністю природних ресурсів і заняттями людей. Наведення прикладів впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи.</p>
<p>Розрізняє тексти соціального та історичного змісту; виокремлює основне і другорядне в тексті; пояснює і доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; формулює питання різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел; добирає приклади, які розкривають поняття/ терміни, що використовуються в межах теми; використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема</p>	<p>Що таке міграції: як і чому вони відбуваються. Чому і навіщо люди переселяються. Зростання значення міст і міського способу життя у розвитку суспільства. Виникнення і розвиток промисловості та її вплив на суспільне життя.</p>	<p>Робота з текстом, читання з позначками, формулювання питань до тексту. Пошук етимології та значення понять «міграція», «урбанізація», «індустріалізація», укладання короткого тексту з використанням понять. Пошук інформації в різних джерелах (розповідь, таблиця, текст, зображення) про маршрути, причини й напрямки міграції людей у різні часи; використання карти світу для відтворення маршрутів міграцій. Порівняння доіндустріального та індустріального середовища/ міста на основі текстових і візуальних джерел.</p>

<p>тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження.</p>		<p>Збирання матеріалів про зміни в населеному пункті внаслідок урбанізації та підготовка презентації. Визначення причин міграцій та виявлення їхніх напрямків на вибраних прикладах.</p>
<p>VII. Як історики дізнаються про минуле.</p>		
<p>Розрізняє джерела інформації за видами (матеріальні/ нематеріальні, первинні/ вторинні, текстово-візуальні тощо); пояснює способи нагромадження та пошуку інформації; визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми); зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти.</p>	<p>Що таке історичні джерела та звідки вони беруться. Різновиди історичних джерел. Пошук джерел історичної інформації.</p>	<p>Наведення прикладів історичних джерел (за видами); пояснення поняття «історичне джерело». Пошук джерел інформації про певну історичну подію та розрізнення їх на первинні та вторинні. Формулювання запитань до змісту вибраних історичних джерел. Виявлення та виправлення помилок у текстових та візуальних джерелах, встановлення достовірності та повноти інформації.</p>
<p>Розрізняє тексти соціального та історичного змісту; визначає риси/ ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; визначає тему і походження запропонованого джерела історичної та суспільної</p>	<p>Писемні джерела. Писемні джерела та їх значення. Пов'язаність писемних джерел з матеріалом для письма.</p>	<p>Коментоване читання тексту про історію письма та матеріалів для письма. Порівняння писемних джерел різних періодів за формою. Аналіз вибраних писемних джерел за заданими критеріями. Порівняння інформації з</p>

<p>інформації; формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел; застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя); розпізнає прояви маніпулювання інформацією на конкретних прикладах; визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми); зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти.</p>		<p>запропонованих джерел для виявлення маніпулювання, неповноти інформації. Створення власного письмового джерела (спогади, фрагмент щоденника, літопису тощо). Складання картки аналізу письмового джерела (тема, походження, тип, короткий зміст, датування тощо).</p>
<p>Визначає риси/ ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; визначає тему і походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації; визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми); зіставляє джерела інформації щодо</p>	<p>Речові джерела. Речові джерела (пам'ятки матеріальної культури) та їх різноманітність. Про що розповідають речові джерела.</p>	<p>Формулювання питань до речових історичних джерел (пам'яток матеріальної культури). Дослідження матеріальних джерел за планом під час екскурсії до музею або на прикладі запропонованих вчителем артефактів. Порівняння кількох джерел для виявлення пов'язаності з історичним періодом. Створення розповіді про уявного власника/автора речового джерела.</p>

достовірності та повноти.		
<p>Пояснює різницю між одиницями вимірювання історичного часу і співвідносить їх (рік — століття — тисячоліття); визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми); зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти.</p>	<p>Датування писемних і речових джерел. Як дізнаються про вік, час історичних джерел.</p>	<p>Визначення за текстом/розповіддю, як знання про історичні зміни допомагає датувати писемні й речові джерела. Співвіднесення документів, артефактів та ілюстративного матеріалу з відповідним історичним періодом (за алгоритмом). Симуляційна гра «Історична лабораторія» зі встановлення віку вибраних історичних джерел (за алгоритмом). Виявлення в запропонованому матеріалі невідповідності історичного періоду й датування документу.</p>
<p>VIII. Де зберігаються свідчення минулого.</p>		
<p>Добирає приклади, які розкривають поняття/терміни, що використовуються в межах теми; використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства</p>	<p>Роль архівів і бібліотек у збереженні та вивченні історичних матеріалів. Перші архіви й бібліотеки та їх еволюція від стародавніх часів до сучасності.</p>	<p>Обговорення тексту/розповіді вчителя; визначення понять «архів», «бібліотека». Робота з архівним/бібліотечним каталогом. Мандрівка до місцевого архіву/бібліотеки. Віртуальна мандрівка світовими архівами та бібліотеками на вибір вчителя, укладання опису (рапорту) екскурсії.</p>

<p>визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми); використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства.</p>	<p>Що таке музеї та якими вони бувають. Навіщо створюють музеї. Якими бувають музеї та що у них спільного та відмінного.</p>	<p>Пошук інформації про відомі сучасні музеї України і світу. Укладання опису експозиції музею за видом експонатів (музей авіації, музей ремесла, музей хліба та ін.). Мандрівка до місцевого музею, аналіз музейної експозиції. Віртуальна мандрівка, відвідування музею, складання паспорту музейного експонату за запропонованим зразком.</p>
---	---	--

ІХ. Урок узагальнення.

<p>Формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій; виявляє розбіжності в тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах.</p>	<p>У чому полягає значення праці істориків.</p>	<p>Обговорення (дискусія) про роль істориків у сучасному суспільстві. Добір висловлювань про роль історії в житті людини та суспільства. Написання рекламного тексту про професію історика. Представлення результатів проекту «Я досліджую рідний край».</p>
--	--	--

Розділ ІV. Як історія пов'язана з теперішнім і майбутнім.

Х. Історія, яка нас оточує.

<p>Установлює послідовність історичних</p>	<p>Родинна пам'ять. Історія в сімейному</p>	<p>Обговорення тексту про родинну пам'ять,</p>
--	--	--

<p>подій за допомогою лінії часу; наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; детально описує та характеризує в цілому себе та інших осіб за різними ознаками (інтереси, світогляд тощо).</p>	<p>альбомі та домашньому архіві. Світлини, які зберігаються в родинних альбомах або альбомах близьких людей. Родинні або мої особисті раритети і пам'ятні речі. Сімейні архіви.</p>	<p>відображену в листах і світлинах. Пошук і опис матеріалів до історії родини, встановлення зв'язків між відомими історичними подіями та особистими історіями. Опис уявного власного архіву з документів та світлин або колекції важливих речей.</p>
<p>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни та наводить приклади впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому; формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства.</p>	<p>Як минуле присутнє у повсякденності. Минуле речей та історія винаходів.</p>	<p>Проект з історії речей і науково-технічних винаходів (зокрема, на основі музейних експонатів). Моделювання інтерв'ю зі вченим-винахідником/вченою-винахідницею. Пояснення, як погляди і потреби людей зумовлювали/-ють науково-технічні винаходи і як ці винаходи впливали/-ють на життя людей і суспільств. Укладання хронологічної послідовності появи науково-технічних винаходів та технологічних змін, які вплинули на життя людей в минулому і тепер.</p>

<p>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; наводить приклади і пояснює призначення об'єктів громадського простору в минулому і сучасності; пояснює потребу доступності громадського простору для людей з інвалідністю або маломобільних груп населення; пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю.</p>	<p>Місця пам'яті. Пам'ятники та місця пам'яті.</p>	<p>Обговорення тексту про історію пам'ятникотворення та призначення пам'ятників; визначення поняття «місця пам'яті».</p> <p>Наведення прикладів пам'ятників і місць пам'яті як об'єктів громадського простору в минулому і сучасності.</p> <p>Дослідження місцевих пам'ятників та місць пам'яті з метою встановлення авторства/часу появи, історичного діяча/події, яким присвячені місця пам'яті та пам'ятники.</p> <p>Аналіз доступності пам'яток населеного пункту для маломобільних груп населення, за потреби розробка пропозицій щодо змін.</p> <p>Обговорення потреби означення «місць пам'яті» та відповідальності за їхнє впорядкування та догляд.</p>
--	---	---

XI. Як людина включена в історію.

<p>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом</p>	<p>Як пов'язане минуле окремої людини, родини з історією народу, держави, людства. Як історичні події впливали і впливають на життя окремих людей і спільнот.</p>	<p>Формулювання запитань до тексту/ зображень про вплив тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей.</p> <p>Обґрунтування значущості подій для суспільства та для окремих груп людей (за наданими описами).</p> <p>Завершення «незакінченого» опису події; обговорення</p>
---	--	--

<p>суспільства; формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства; висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій.</p>		<p>обґрунтованості передбачень. Укладання лінії часу/ ментальної карти, що поєднує історію людини, родини, речей/винаходів, держави.</p>
<p>Розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними; детально описує та характеризує в цілому себе та інших осіб за різними ознаками (інтереси, світогляд тощо); пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю.</p>	<p>Які бувають історії. Що таке життєві історії та як вони пов'язують «велику» й «малу» історії.</p>	<p>Обговорення біографій/ життєвих історій історичних осіб за текстовими та візуальними матеріалами, визначення впливу історичних подій на життя людини. Створення медіапродукту/ тексту про власну життєву історію та її зв'язок із «великою» історією. Укладання життєвої історії уявного історичного персонажа-однолітка з іншої історичної епохи чи спільноти.</p>
<p>ХІІ. Історія як єдність тяглості й змінності.</p>		
<p>Розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни та наводить приклади</p>	<p>Що таке тяглість в історії. Міста як приклад тяглості й змінності. Дороги/ шляхи, які</p>	<p>Укладання картосхеми міста з позначеними відносно сталими елементами (культові споруди, давні шляхи, мости,</p>

<p>впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому; пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства; виявляє і розрізняє з допомогою вчителя причини і приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів; описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі.</p>	<p>збереглися з минулого.</p>	<p>фортифікаційні споруди). Укладання списку культурних та соціальних змін (мода, транспорт, їжа, побут), що сталися за життя учнів та їх батьків. Написання листа/ фрагмента щоденника про перебіг уявної подорожі однією місцевістю в різні часи.</p>
<p>Розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни та наводить приклади впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому; пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства.</p>	<p>Які зміни відбувалися у минулому та як вони впливали на суспільство. Праця і дозвілля у минулому і тепер. Імена як приклад змін і тяглості. Походження прізвищ.</p>	<p>Аналіз і коментування тексту та візуальних матеріалів про працю й дозвілля людини в минулому й тепер. Дослідження з історії імен і прізвищ; пояснення, чому імена та прізвища є історичним джерелом. Дослідження історії ігор та іграшок (за наданими матеріалами), підготовка тексту для уявного підручника з історії. Підбір прикладів, як змінювалися професії та заняття з плином часу; створення ілюстрації для уявної книги. Укладання списку професій майбутнього та пояснення</p>

		свого вибору.
ХІІІ. Україна в історично-просторовій ретроспективі.		
<p>Виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах; наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи.</p>	<p>Україна як територія. Територія розселення українців в минулому і тепер. Українські землі у складі інших держав протягом століть. Україна як незалежна держава.</p>	<p>Позначення на карті території розселення українців у різні часи. Укладання опису, ланцюжка слів на основі даних карти та інших джерел інформації щодо перебування українських земель у складі інших держав. Укладання (за допомогою вчителя) переліку чинників, що на теренах України впливали на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів). Візуалізація занять українців у різні часи (нанесення на карту, створення коміксів, малюнків, інфографіки тощо).</p>
<p>Зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; добирає приклади, які розкривають поняття/терміни, що використовуються в межах теми; використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали,</p>	<p>Український народ. Формування українського народу.</p>	<p>Перегляд і зіставлення історико-етнічних карт України в минулому та тепер. Читання тексту і з'ясування часу та обставин виникнення етнічних спільнот. Пояснення понять «плем'я», «народ», «корінний народ», «нація». Укладання повідомлення про життя українців і</p>

<p>усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; описує соціокультурні практики різних спільнот, до яких належить, порівнює їх з іншими (вподобання у їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо).</p>		<p>представників інших народів на території України (на основі текстів/ візуальних матеріалів, музейних експозицій, усних свідчень, власних спостережень). Укладання словника привітань українською та іншими мовами народів, які живуть в Україні.</p>
<p>Розташовує події у хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; устанавлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі; формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства; пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю.</p>	<p>Україна як держава. Державність на українських землях протягом століть.</p>	<p>Перегляд і зіставлення політичних карт України з різних історичних періодів. Укладання таблиці/логічного ланцюжка про етапи українського державотворення з використанням інформації з різних джерел. Заповнення пропусків/виправлення помилок у тексті про історію української державності. Розташування в хронологічній послідовності ключових подій з історії української державності. Укладання опису діяльності державного діяча (за алгоритмом).</p>
<p>Співвідносить дані карти</p>	<p>Україна поза</p>	<p>Перегляд карти світу з</p>

<p>з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; описує соціокультурні практики різних спільнот, до яких належить, порівнює їх з іншими (вподобання у їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо).</p>	<p>Україною. Українська діаспора.</p>	<p>інформацією про осередки української діаспори. Читання фрагментів спогадів/ листів/адаптованих життєвих історій мігрантів та з'ясування причин і обставин, які спонукали їх до переїзду. Знайомство з однолітками з української діаспори за допомогою вчителя та з дотриманням правил безпечної поведінки у медіапросторі. Прокладання уявних маршрутів, визначення відстаней від України до осередків української діаспори у світі. Ознайомлення зі шкільним життям ровесників у осередках української діаспори; встановлення стосунків із учнівськими громадами за кордоном.</p>
<p>XIV. Багатоманітність і єдність сучасного світу.</p>		
<p>Описує соціокультурні практики різних спільнот, до яких належить, порівнює їх з іншими (вподобання у їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо); наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та</p>	<p>Культурна спадщина та історичний досвід. Яку роль у житті людини й суспільства відіграє культура.</p>	<p>Пошук прикладів традиційно-побутової культури. Підготовка уявної експозиції з об'єктів культурної спадщини України, внесених до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО. Створення медіапродукту/постера/ буклета про об'єкти культурної спадщини</p>

<p>світі в минулому і сьогодні; пояснює причини та наслідки розмаїття в сучасній Україні, аналізує культурне розмаїття України та світу.</p>		<p>місцевого/національного/світового значення.</p>
<p>Виявляє і розрізняє з допомогою вчителя причини і приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів; визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства; висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій; виявляє розбіжності в тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах.</p>	<p>Зв'язок минулого із сучасністю і спрямованість у майбутнє. Що таке прогрес/ поступ. Як міркували про майбутнє в минулому. Як у сучасності формуються образи майбутнього.</p>	<p>Порівняння минулих уявлень про майбутнє з сучасністю. Укладання визначення поняття «прогрес/ поступ» на основі навчального тексту. Позначення на лінії часу історії технічного прогресу (на окремих прикладах). Написання листа своїм одноліткам з майбутнього. Власне висловлювання на тему «Як історія навчає майбутнього».</p>
<p>XV. Урок узагальнення.</p>		
<p>Добирає приклади, які розкривають поняття/ терміни, що використовуються в межах теми; використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції,</p>	<p>У чому виявляється єдність людства в історії. Місце України у світі.</p>	<p>Систематизація інформації про єдність людства в історії (за навчальним матеріалом). Характеристика місця України у світовій історії (за наданими прикладами). Власне висловлювання на тему «Яким я бачу майбутнє України» / «Що я можу зробити для кращого майбутнього України».</p>

Прикінцева частина Оцінювання

Кожен учень має право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання.

Вибір форм, змісту та способів поточного та підсумкового оцінювання результатів навчання здійснюється педагогічними працівниками закладу освіти залежно від дидактичної мети. Зважаючи на особливості змісту та види навчальної діяльності, передбачені модельною навчальною програмою інтегрованого курсу «Україна та світ. Вступ до історії та громадянської освіти» поточне та підсумкове оцінювання може здійснюватися із застосування таких основних форм та способів:

- практичної, зокрема шляхом планування та виконання практичних дій з історичною картою, лінією часу, ланцюжком понять тощо, планування та реалізації навчальних проєктів, створення творчих продуктів (зокрема медіа продуктів) на відповідному рівні вікових можливостей, заповнення порівняльних таблиць, укладання асоціативних та логічних схем тощо;
- письмової, у тому числі графічної, зокрема шляхом створення письмових творів, тестування, організації роботи з текстами, інфографікою, таблицями, контурними картами, візуальними джерелами тощо;
- цифрової, зокрема шляхом тестування в електронному форматі;
- усної, зокрема шляхом створення усної розповіді, індивідуального, групового та фронтального опитування.

Оцінювання має бути зорієнтованим на:

- очікувані результати навчання на відповідному етапі освітнього процесу;
- ключові компетентності, а саме: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна

компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість і фінансова грамотність; та

— наскрізні вміння, а саме: читати з розумінням, висловлювати власну думку, критично і системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію, діяти творчо, виявляти ініціативу, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми, співпрацювати з іншими.

Оцінювання результатів навчання учнів з особливими освітніми потребами здійснюється з урахуванням індивідуального навчального плану (за наявності).

Список використаних джерел:

1. Закон України про освіту (2017) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 р. № 898 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
3. [Державний стандарт початкової освіти](#), затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>
5. Указ Президента України №195/2020. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
6. Ключові компетентності для навчання протягом життя (Рамкова програма щодо оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя) [Електронний ресурс]. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>
7. Нова українська школа [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

8. Нова українська школа: концептуальні засади реформування нової української школи [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
9. Нова українська школа: основи Стандарту освіти (2016) [Електронний ресурс]. URL: http://osvita.kupyanskrada.gov.ua/files/docs/2019/14580_Nova_ukrainska_shkola_osnovni_standarti_osviti.pdf
10. Рамка цифрової компетентності DigComp 2.1 (2017) [Електронний ресурс]. URL: <http://dystosvita.blogspot.com/2018/02/digcomp-2017.html>
11. Результати дослідження PISA (2018) [Електронний ресурс]. URL: <http://testportal.gov.ua/2019/12/03/rezultaty-pisa-svoyeridnyj-dorogovkaz-dlya-pidvyshhennya-yakosti-natsionalnoyi-osvity/>
12. LifeComp: The European Framework for Personal, Social and Learning to Learn Key Competence (2021) [Електронний ресурс]. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/lifecomp-european-framework-personal-social-and-learning-learn-key-competence>
13. History Teaching Today. Approaches and Methods. Maria Luisa Black/ Council of Europe, 2011.
14. Quality History Education in the 21st century. Principles and guidelines/ Council of Europe, September 2018.
15. Рекомендація Rec (2001) 15 Комітету міністрів Ради Європи «Про викладання історії у XXI столітті в Європі» (2001) [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_729?fbclid=IwAR151fIoV-PKAxi7E1AI3l59VJdbY1HdggUokaOlxBJUy-lyvdpbTe76XY8#Text